

Aanrader 1.

Breng je leerlingenpopulatie in beeld

Het maakt uit waar je naar school gaat voor de kansen die je krijgt als leerling. De ene school lukt het beter om te zorgen voor een leeromgeving waarin alle leerlingen kunnen leren dan de andere school. De leerlingenpopulatie verandert en op sommige superdiverse scholen zijn de verschillen tussen leerlingen groot. Toch helpt de focus op de verschillende individuele problemen en labels niet om het onderwijs goed af te stemmen op de leerlingen. Om kwalitatief goed onderwijs te kunnen geven dat past bij de leerlingenpopulatie, is het nodig om juist te focussen op de overeenkomsten tussen hen. Dat begint met het kennen van de leerlingen.

Praktijkvoorbeeld

De onderbouwleerkrachten van basisschool De Groeimagneet zaten met hun handen in het haar. Minstens de helft van alle vierjarigen die waren gestart in groep 1 liep achter in zijn ontwikkeling. Dat gold vooral voor hun taal en motoriek, maar ook op sociaal-emotioneel gebied waren zij minder sterk dan de leerkrachten gewend waren van nieuwe kleuters. Sommige kinderen spraken onverstaanbaar, andere huilden hartverscheurend bij het afscheid van hun ouders. Veel kinderen wisten niet hoe ze een potlood of kwast moesten vasthouden, laat staan een schaar. En sommigen werden elke dag in de buggy naar school gebracht. Dat zagen ze op De Groeimagneet een paar jaar geleden nooit. De onderbouwleerkrachten deden wat ze konden: ze organiseerden taalkringen, oefenden veelvuldig de pengreep en gaven extra aandacht aan kinderen die het moeilijk hadden bij het afscheid. Ze stuurden aan het eind van de dag een mailtje aan bezorgde ouders, gaven telefoonnummers door van goede logopedisten en in de ouderapp deelden zij voorlees- en knutseltips voor thuis. Het was de leerkrachten zelfs gelukt om ervoor te zorgen dat elk kind dat het nodig had, minimaal twee keer per week extra hulp kreeg van een onderwijsassistent.

En toch ... zagen deze hardwerkende, betrokken leerkrachten aan het eind van het eerste schooljaar weinig resultaat van al hun inspanningen. De groep kinderen die extra ondersteuning van ze vroeg, bleef groot. Te groot; het voelde alsof ze de andere kinderen tekort deden. De leerkrachten voelden zich machteloos en vroegen de IB/KC'er of zij adviezen had hoe het verder moest. Want zonder extra handen en specialistische hulp, zo vermoedden deze leerkrachten, was het onvermijdelijk dat deze kinderen uiteindelijk een extra jaar in de onderbouw nodig zouden hebben om goed te kunnen starten in groep 3. Voor sommige kinderen was het zelfs maar de vraag of De Groeimagneet wel de beste school voor hen was. Want zij hadden meer ondersteuning nodig dan de leerkrachten konden bieden. Ze gunden deze kinderen een school die beter bij hen zou passen.

De IB/KC'er begreep hun zorg. Ook de collega's van de hogere groepen waren al vaker bij haar binnengelopen om aan te geven dat zij zich zorgen maakten over hun leerlingen. In elke klas zaten minimaal twee kinderen met ADHD of ADD en zeker twee met dyslexie. Er waren nog nooit zo veel kinderen met een vorm van autisme geweest. Dat gold ook voor kinderen met een taalontwikkelingsstoornis, terwijl ze als IB/KC'er een paar jaar geleden nog nooit van een TOS had gehoord. En dan telde ze de kinderen met gescheiden ouders of een andere thuistaal dan het Nederlands nog niet eens mee. De IB/KC'er vroeg zich af hoe het toch kon dat er inmiddels zo veel kinderen op De Groeimagneet waren die extra ondersteuning nodig hadden. Wat was er veranderd? En, belangrijker nog: wat konden ze eraan doen?

Diversiteit neemt toe

De samenstelling van de leerlingenpopulatie op scholen verandert. Om de simpele reden dat de bevolkingsamenstelling van Nederland verandert. Door migratie is de etnische diversiteit sinds de jaren '60 en '70 toegenomen, vooral in de steden. Zo telt Rotterdam bijvoorbeeld maar liefst 173 nationaliteiten! Inmiddels geldt voor een kwart van de inwoners van ons land dat zij zelf, of minimaal een van hun ouders, niet in Nederland zijn geboren (CBS, 2021).

Leerlingen verschillen niet alleen in etniciteit maar ook onder andere in leeftijd, interesse, huidskleur, geaardheid, en in fysieke, cognitieve en sociaal-emotionele competenties. Dit vraagt om een flexibele en inclusieve aanpak op het gebied van differentiatie en soms om het bieden van extra ondersteuning bovenop het basisprogramma. Zeker op superdiverse scholen is het belangrijk om te kijken naar de overeenkomsten tussen al die verschillende leerlingen. Zijn er bepaalde behoeften die (groepen van) leerlingen delen, bijvoorbeeld hun beheersing van de Nederlandse taal, hun motoriek of de hulp die zij buiten school krijgen? Dat vraagt om bewuste keuzes in de vormgeving van de best passende leeromgeving voor deze leerlingen. Op scholen waar leerkrachten oog te hebben voor de verschillen en overeenkomsten tussen mensen, overheerst het **divers-sensitief denken** (Agirdag, 2023). Deze leerkrachten weten wanneer die verschillen relevant zijn en hoe je daarmee omgaat.

“Wil je de bestaande context steeds beter en inclusiever maken, dan is er een cruciale eerste stap die je als school moet zetten: het kennen van de leerlingen.”

Van casus naar context

In zijn boek *Van individueel naar inclusief onderwijs* (2023) vraagt Bert Wienen zich af of het met een ‘medisch-individuele bril’ op kijken naar wat het kind (nodig) heeft, ons niet afleidt van de kernopdracht waar het eigenlijk om gaat op een onderwijsinstelling: gewoon goed lesgeven aan alle kinderen in de klas. Wienen ziet inclusief onderwijs niet als doel op zich, maar juist als resultaat van gewoon goed onderwijs aan alle leerlingen op school. Hij spreekt liever van het sociale contextmodel van inclusie, waarin diversiteit in de school als een gegeven wordt gezien. Waar het team weet dat het nodig is om het aanbod telkens weer aan te passen aan de (veranderende) leerlingenpopulatie.

Waar leerkrachten de tijd en ruimte krijgen om continu samen na te denken over wat goed onderwijs aan de groep en in de school betekent voor hun pedagogisch en didactisch handelen. Zij leren van en met elkaar. Ondersteuning van specialisten is gericht op het versterken van het leerkrachthandelen en de onderwijscontext zelf. Daarmee werken de leerkrachten stap voor stap aan een inclusieve leeromgeving: wat goed is voor de één, is vaak goed voor velen.

“Door onze leerlingenpopulatie in kaart te brengen, krijgen we inzicht in de overeenkomsten in ondersteuningsbehoeften van onze sbo-leerlingen. Wij hebben bijvoorbeeld kindgesprekken met onze leerlingen waarin we hun interesses verkennen en de manier waarop zij graag leren. Hier stemmen wij ons lesaanbod op af.”

Waarom anders kijken naar leerlingen?

Er valt veel voor te zeggen om met de sociale contextbril op naar inclusie te kijken. De leerlingenpopulatie verandert soms. Laten we het onderwijs dan nog voldoende aansluiten? Of blijven het gemiddelde kind, de methodelijn, en hoe je in de afgelopen jaren altijd les gaf het uitgangspunt? De onderwijscontext lijkt soms onveranderlijk: we hebben het nu eenmaal te doen met deze ruimte, deze methode, deze leerkracht, deze onderwijstijd. Maar is dat zo? Of kun je stapje voor stapje de context steeds beter laten aansluiten bij wat jouw leerlingen nodig hebben?

Wil je de bestaande context steeds beter en inclusiever maken, dan is er een cruciale eerste stap die je als school moet zetten: het begint bij het kennen van de leerlingen. Want door goed zicht te hebben op je leerlingen en hun ontwikkeling kun je beredeneerde keuzes maken in het leeraanbod: welke leerstof staat deze periode centraal? En kun je de wijze waarop je deze leerdoelen aanbiedt, afstemmen op de onderwijsbehoeften van de groep. Wat hebben de leerkrachten nodig om dit onderwijs te kunnen bieden? En hoe zorgen we ervoor dat ze daartoe in staat zijn?

Je leerlingenpopulatie in beeld

Er zijn meerdere argumenten waarom het in beeld brengen van de leerlingenpopulatie helpt in het realiseren van beter onderwijs.

Argument 1: de focus op de individuele leerling is onhoudbaar

Door handelingsgericht te werken weten veel onderwijsprofessionals dat het belangrijk is om goed te kijken naar wat leerlingen nodig hebben. En dat signaleren kunnen veel betrokken leerkrachten als geen ander. De ene leerling mag wat langer doorwerken aan zijn taak, de ander werkt niet fijn samen met zijn schoudermaatje, de derde moet voor de begrijpende les nog even de tekst met je doornemen. En na schooltijd gaat het verder met een oudergesprek hier en een ontwikkelingsperspectief daar.

Maar als je je als leerkracht de hele dag focust op 25 individuele leerlingen, dan kost een werkdag je doorgaans behoorlijk veel energie. En hoeveel werkplezier levert het eigenlijk op als je in je klassenmap een lijst hebt met alle problemen, diagnoses en lastige thuissituaties van de leerlingen?

Zou je dan als leerkracht nog écht hoge verwachtingen hebben van je eigen mogelijkheden om al deze leerlingen tot ontwikkeling te brengen? Of zou het juist meer kunnen leiden tot een gevoel van handelingsverlegenheid: help, het lukt mij niet meer?

“Zie vooral de overeenkomsten tussen alle verschillende (groepen) leerlingen. Delen zij bepaalde behoeften, bijvoorbeeld op het gebied van taal of motoriek? Wat vraagt dit dan aan kennis van de leerkrachten en van de inrichting van de leeromgeving?”

Argument 2: het kennen van je leerlingen is een wettelijke opdracht

Het waarderingskader primair onderwijs op schoolniveau (2024) van de inspectie beschrijft voor de kwaliteitsgebieden Onderwijsproces (OP), Veiligheid en schoolklimaat (VS), Onderwijsresultaten (OR) en Sturen, kwaliteitszorg en ambitie (SKA) voor in totaal 13 standaarden wat de wet verstaat onder de basiskwaliteit (wat móet de school op orde hebben?). Een aantal standaarden verwijst expliciet naar de wettelijke verplichting om het onderwijsaanbod af te stemmen op de leerlingenpopulatie van de school. Ook moeten de resultaten die de leerlingen behalen overeenkomen met dat wat op grond van de kenmerken van de populatie mag worden verwacht.

Figuur 1. Standaarden uit het waarderingskader van de Inspectie van het Onderwijs (2024), die verwijzen naar de leerlingenpopulatie van de school.

In de standaard Basisvaardigheden (OPO) kijkt de inspectie of de school bewuste keuzes maakt in het plannen en uitvoeren van het curriculum voor taal, rekenen-wiskunde en burgerschap. De wet schrijft voor dat scholen op een doelgerichte, samenhangende en herkenbare manier werken aan de bevordering van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en de bijbehorende sociale en maatschappelijke competenties. Ook een schoolklimaat dat past bij de bevordering van basiswaarden is van belang.

Scholen hebben de vrijheid om hun burgerschapsonderwijs in te richten op een manier die past bij de levensbeschouwelijke visie, ideeën over leren en de leerlingenpopulatie van de school. Deze vrijheid kan een aanleiding zijn om bewuster na te denken over het verschil dat je als school wilt maken voor de leerlingen in 8 jaar onderwijstijd. Een scherpe blik op de kenmerken van je leerlingenpopulatie helpt om deze vraag te kunnen beantwoorden.

"Hoe weet je wat 'goed onderwijs' is als je je leerlingenpopulatie niet (goed) kent?"

Wendy en Claudia, IB/KC'ers op Jenaplanschool De Kring: "De aanleiding om onze leerlingenpopulatie in beeld te brengen was eigenlijk een burgerschapsopdracht vanuit ons bestuur. Alle scholen moesten de eigen leerlingenpopulatie in beeld brengen. Toen we dit bespraken in het team, dachten onze collega's dat er veel NT-2-leerlingen op school zaten. Maar als IB/KC'ers vroegen wij ons af: is dat wel zo? We zijn daarom eerst in kaart gaan brengen in welke landen de ouders van onze leerlingen zijn geboren. Daaruit bleek dat maar voor 3,5% van onze leerlingen geldt dat beide ouders niet in Nederland zijn geboren. Dat bleek dus heel anders dan we dachten.

Misschien gold wel voor meer aannames die we hadden 'Is dat wel zo?' We zijn toen samen met het team onze leerlingenpopulatie en hun onderwijsbehoeften in beeld gaan brengen. En daarna ook op welke vakgebieden onze leerlingen extra ondersteuning nodig hebben. Dit geeft een heel inzichtelijk beeld van wat er op schoolniveau en per groep nodig is. We zagen toen dat het aandeel kinderen dat Nederlands niet als eerste taal heeft, wel mee bleek te vallen. Maar op spraak-/taalgebied waren er wel relatief veel Nederlandstalige kinderen die extra ondersteuning nodig hebben. En dat vraagt toch net wat anders in de ondersteuning."

Schoolweging

De schoolweging is een maat om de leerresultaten van scholen in het basisonderwijs te beoordelen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek berekent de schoolweging van een school op basis van de volgende kenmerken:

- het opleidingsniveau van de ouders
- het gemiddeld opleidingsniveau van alle moeders op school
- het land van herkomst van de ouders
- de verblijfsduur van de moeder in Nederland
- of ouders in de schuldsanering zitten

Van scholen met een lage schoolweging (dus met een groot aantal leerlingen voor wie geldt dat de kenmerken gunstiger zijn) wordt verwacht dat zij hogere leerresultaten kunnen behalen dan scholen met veel leerlingen voor wie deze kenmerken minder gunstig zijn. Eigenlijk is dat gek: dat betekent dat leerlingen op een school met hoge weging minder hoeven te leren. Je legt je zo eigenlijk neer bij de 'achterstand' van de ouders en vergroot daarmee misschien wel de kansenkloof.

Verder kijkt de inspectie naast de schoolweging ook naar de mate van homogeniteit. Dit wordt uitgedrukt in het spreidingsgetal: hoe hoger het spreidingsgetal, hoe heterogener de leerlingenpopulatie. En des te groter het belang van differentiatie in het onderwijsaanbod.

Overigens benadrukt de inspectie dat de schoolweging alléén een te beperkt beeld geeft van de leerlingenpopulatie. De inspectie stimuleert scholen om aanvullende kenmerken van de populatie in beeld te brengen om passende ambities te kunnen formuleren voor de leerlingresultaten. Welke aanvullende informatie dat zou moeten zijn, vindt de inspectie iets voor de school zelf om te bepalen. Sommige scholen zijn druk aan de slag met het in kaart brengen van alle diagnoses en andere labels van hun leerlingen. Het risico bestaat dat deze 'labellijstjes' als beschrijving van de leerlingenpopulatie worden gezien. Maar het aantal labels zegt niets over hoe het onderwijs eruit moet zien. Beter is het om data te verzamelen die meer richting geven aan hoe je onderwijs beter kunt afstemmen op je populatie.

Argument 3: de school als leergemeenschap van leerlingen en leraren

Op scholen waar leerkrachten samenwerken aan een schoolbrede aanpak voor een stevig basisaanbod, maken leerlingen een grotere kans op het behalen van goede resultaten (NRO, 2023).

Een schoolbrede aanpak houdt in dat je als school een heldere visie op onderwijs hebt geformuleerd. Wie zijn jullie leerlingen? Welk verschil willen jullie maken in de tijd dat een leerling bij jullie op school zit? Deze visie blijft op veel scholen beperkt tot een wat globale omschrijving. Maar als je weet wie je leerlingen zijn, kun je jullie visie vertalen in professionele standaarden: wat betekent deze visie bijvoorbeeld voor jullie onderwijs in rekenen, lezen of spelling? En voor bijvoorbeeld jullie beleid rondom ouderbetrokkenheid, professionalisering of samenwerking met partners buiten de school? Een schoolbrede aanpak houdt in dat je als schoolteam duidelijke afspraken maakt die je in alle groepen wilt terugzien. Leerkrachten weten zo wat de verwachtingen schoolbreed zijn, en voelen autonomie om daarbinnen te experimenteren met wat werkt voor hun leerlingen. Daarmee verbeteren zij de onderwijscontext en werken zo stap voor stap samen aan inclusief onderwijs waarin *alle* leerlingen kunnen leren.

Leerlingenpopulatie als sleutel voor beter onderwijs

Om zich goed te kunnen ontwikkelen, zijn leerlingen behalve van basisbehoeften als aandacht, liefde en betrokkenheid ook sterk afhankelijk van kwalitatief goed onderwijs (Bouttaouane, 2023). Het maakt uit op welke school en van welke leerkracht een leerling les krijgt, want ieder jaar kunnen we in de Staat van het Onderwijs lezen dat er grote verschillen zijn in de mate waarin scholen in staat zijn hun leerlingen te leren lezen en rekenen.

Jongens zijn sterk oververtegenwoordigd in het gespecialiseerd onderwijs. Net als kinderen met ouders die niet in Nederland zijn geboren of een lager opleidingsniveau hebben (CBS, 2023). Is dat omdat het op reguliere scholen nog onvoldoende lukt om rekening te houden met deze groepen leerlingen? En zo ja, krijgen deze leerlingen dan dezelfde kansen als andere leerlingen in het onderwijs?

De factoren die invloed uitoefenen op de kansen(on)gelijkheid van leerlingen hebben niet alleen te maken met buitenschoolse factoren als opleidingsniveau of inkomen van de ouders, de wijk waarin de leerlingen wonen of de ondersteuning die ouders kunnen bieden. Ook factoren waar de school wél invloed op kan uitoefenen dragen volgens Bouttaouane bij aan de kansen die leerlingen krijgen om hun leerpotentieel te kunnen benutten. Bijvoorbeeld de effectiviteit van het lesgeven, de leerkrachtverwachtingen van leerlingen, de manier van differentiëren, enzovoorts. Factoren die dus gaan over het vakmanschap van de leerkracht voor de groep. Maar die ook gaan over de keuzes die je maakt op schoolniveau.

Stel, je ontdekt door het in beeld brengen van de leerlingenpopulatie dat maar liefst tweederde van de ouders een laag inkomen heeft. Jaarlijks krijgt de school het aanbod om deel te nemen aan het 'Schoolfruit-project', waarmee drie keer in de week gratis vers fruit wordt verstrekt aan alle leerlingen. Dan is de keuze om hier 'Ja' op te zeggen niet zo moeilijk. Met het maken van deze keuze sluit je aan bij de leerlingenpopulatie van je school. Je komt ouders tegemoet door hen, met de mogelijkheden die je als school hebt, indirect financieel te ondersteunen en de leerlingen te voorzien van gezonde voeding. En mogelijk sluit het ook heel goed aan bij jullie zienswijze op een 'gezonde school'.

Er zijn schoolteams die verder kijken dan naar het vakmanschap van de leerkracht alleen. Zij brengen de schoolcontext breed in beeld met behulp van verschillende data en stellen slimme onderzoeksvragen waarop zij samen het antwoord zoeken. Zij willen bijvoorbeeld weten hoe zij het beste hun burgerschaps onderwijs kunnen vormgeven of voor welke onderwijsbehoeften zij de onderwijsassistenten optimaal kunnen inzetten. Of zij willen nagaan hoe zij in het gespecialiseerd onderwijs anders kunnen differentiëren op basis van bijvoorbeeld de overeenkomsten in de talenten, interesses en voorkeuren van hun leerlingen.

Deze scholen doen meer met hun data dan alleen ze in beeld brengen. Zij vertalen deze data in begrijpelijke informatie voor het team en soms ook voor ouders, leerlingen of het bestuur. Vooral omdat zij het belangrijk vinden samen de juiste keuzes te maken voor de toekomst.

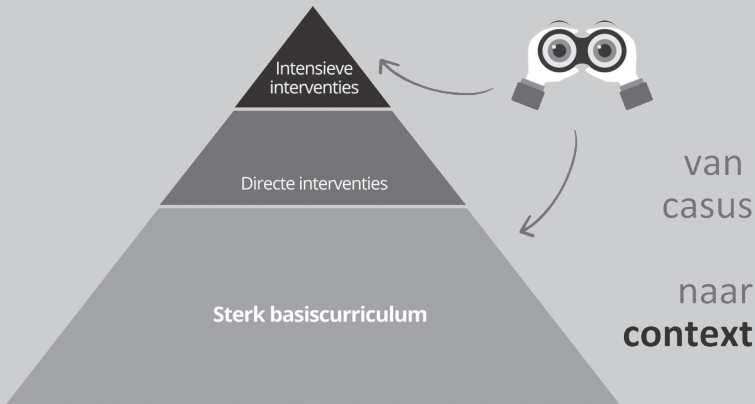
“Deze scholen zien het verzamelen van data niet als een doel op zich, maar juist als middel om op zoek te gaan naar de sleutel voor goed onderwijs.”

In de volgende Aanraders lees je hoe deze scholen dat aanpakken, welke data zij verzamelen en wat hun dat leert over de te nemen beslissingen. Zodat ook jullie school meer kan doen met data.

TOOL

STAPPENPLAN: BRENG JE LEERLINGENPOPULATIE IN BEELD

Figuur 2. Van casus naar context

Ga samen met (een deel van) je team op zoek naar de sleutel voor goed onderwijs. Breng de leerlingenpopulatie in beeld door stap voor stap de best passende data te verzamelen. En bepaal vervolgens wat jullie 'goed onderwijs' voor **jullie** leerlingen vinden.

- Stap 1:** Formuleer een passende onderzoeksvraag: wat wil je weten over de leerlingen?
- Stap 2:** Verzamel data over factoren die de schoolcontext bepalen.
- Stap 3:** Breng de ondersteuningsbehoeften van de leerlingen in beeld.
- Stap 4:** Ga na welke overeenkomsten er zijn tussen de ondersteuningsbehoeften van de leerlingen en wat dat vraagt van hun leeromgeving.
- Stap 5:** Verken met behulp van de data (en bewezen inzichten) wat jullie leerlingenpopulatie vraagt van de basisondersteuning.
- Stap 6:** Verken met behulp van de data (en bewezen inzichten) wat jullie leerlingenpopulatie vraagt van de extra ondersteuning.
- Stap 7:** Ga na of je nog aanvullende vragen nader moet onderzoeken en bepaal welke data je wilt verzamelen. Herhaal dan stap 1 tot en met 7.
- Stap 8:** Spreek af hoe jullie de basis- en/of extra ondersteuning nog beter kunnen laten aansluiten bij jullie leerlingenpopulatie en ga hiermee aan de slag.

Samenvatting

De bevolkingssamenstelling van Nederland verandert en daarmee ook de leerlingenpopulatie op scholen voor regulier en gespecialiseerd onderwijs. Op scholen die deze diversiteit erkennen en benutten, wordt de focus niet op de 'problemen' of diagnoses van het individuele kind gelegd, maar vooral op de overeenkomsten tussen de leerlingen.

Om de bestaande leeromgeving steeds beter en inclusiever maken, is het cruciaal dat scholen goed weten wie hun leerlingen zijn. Het afstemmen van het onderwijsaanbod op de leerlingenpopulatie is een wettelijke verplichting. Dat geldt ook voor het behalen van onderwijsresultaten passend bij wat er op basis van de leerlingenpopulatie mag worden verwacht. Het maakt uit op welke school en van welke leerkracht een leerling les krijgt. Het vakmanschap van de leerkracht en de keuzes die op schoolniveau worden gemaakt, hebben invloed op de kansen die leerlingen krijgen om hun leerpotentieel te kunnen benutten. Scholen die hun leerlingenpopulatie in kaart hebben gebracht, weten hoe zij teambreed onderwijs kunnen ontwikkelen dat past bij hun leerlingen. Daarmee verbeteren zij de onderwijscontext en werken zo stap voor stap samen aan inclusief onderwijs.

Meer lezen?

Bestel het boek hier

Of kijk op www.instondoboeken.nl